

Over iets

Marc Bittremieux, mei 2023

Inleiding

Wij, mensen, willen 'greep' krijgen op de werkelijkheid en op wat de werkelijkheid met ons doet. Maar de werkelijkheid is onnoemelijk complex. Daarom bestuderen we onze leefwereld en de hele kosmos vanuit elke mogelijke invalshoek apart. In onze tijd kan je je in elk van deze invalshoeken specialiseren en zo trachten (bijna) alles over dat specifieke aspect te kennen, al kan niemand de hele werkelijkheid in àl zijn aspecten tegelijk 'kennen'. En daarbij heeft het woord 'kennen' een dubbele betekenis. Enerzijds kan je iets 'kennen' doordat je het bestudeerd heb, en dat trachten zo objectief mogelijk te doen. Dat levert ons 'kennis' op die in boeken en onderwijs doorgegeven wordt. Anderzijds kan je ervaringen en belevingen opdoen. Ook dat levert ons 'kennis' op: ervaringskennis en belevingskennis. We kunnen ook die 'kennis' in boeken of cursussen doorgeven. Maar let wel, de ervaring en de beleving zelf kunnen daardoor hoogstens opgeroepen worden. Je kan een beleving die met een vingernip 'doen beleven'. Spreken over een beleving is niet de beleving zelf.

Op zoek naar een denkmodel om dat 'kennen' van de werkelijkheid in kaart te brengen, vinden we bij een middeleeuwse filosoof een handreiking: Bonaventura da Bagnoregio¹. Deze middeleeuwse denker reikt ons een denkkader aan over de werkelijkheid, maar als middeleeuwer doet hij dat vanuit een middeleeuws wereld- en godsbeeld. We herkadereën zijn inzichten², die we hier terugbrengen tot *drie vormen van input* waarlangs mensen de werkelijkheid leren kennen.

1. **Input 1:** wat van *buiten* de mens binnen de ervaring van de mens komt (de externe wereld van objecten), wat ons zintuiglijk toegang geeft tot de werkelijkheid buiten onszelf;
2. **Input 2:** wat *in* de mens is (zijn geest, verstand, 'mind') aanwezig is en 'bedacht' kan worden, wat ons een door het verstand bedachte en beredeneerde toegang tot de werkelijkheid aanreikt;
3. **Input 3:** wat *hoger* dan de mens is (het transcendente ... God, het contempleren, waarbij men 'God schouwt'). Deze input van *bovenaf* is voor Bonaventura waar het hem vooral om te doen is, wat niet wil zeggen dat de andere twee minder aanwezig of bepalend zouden zijn. Daartoe moeten we deze derde input hertalen naar ons moderne mens- en wereldbeeld.

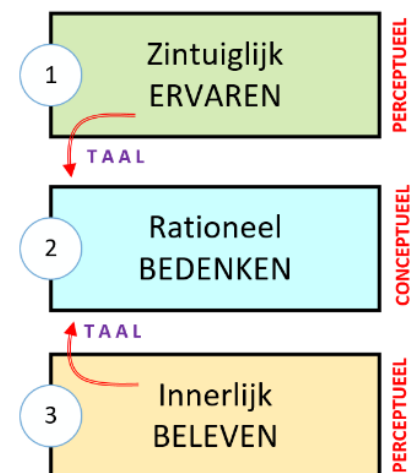

Fig. 1: 3 vormen van input om de werkelijkheid te leren kennen

Vooraf op deze derde toegang willen we in dit essay inzoomen en er een interpretatie aan geven, door na te gaan hoe mensen ertoe kwamen om een woord als 'God' en 'God schouwen' te gebruiken.

Vooraf is een belangrijke opmerking gepast. Deze drievoudige input om de werkelijkheid te leren kennen is slechts een denkmodel. Denkmodellen gebruiken we om iets te analyseren. In dit geval hoe we de werkelijkheid kunnen leren kennen. Elk denkmodel ontspruit evenwel steeds vanuit de 2de input.

¹ Geboren als Giovanni di Fidanza, 1221-1274, was Bonaventura een Franciscaanse minderbroeder en opvolger van Franciscus die hem op vierjarige leeftijd genezen heeft van een ernstige ziekte. De omstanders spraken van 'o buona ventura' (wat een goed lot), vandaar zijn naam.

² Bonaventura spreekt zowel over 6 of 7 'lichten' als over 4 'lichten' (lumen inferius, lumen exterius, lumen interius en lumen superius) die wij hier inkorten tot drie wegen om de werkelijkheid te leren kennen, waarbij we het 'lumen inferius' en 'lumen exterius' samen nemen.

In de ontwikkeling van een denkmodel ontleden we het onderwerp. We gaan na welke invalshoeken belangrijk zijn om daarna een na een te focussen op de verschillende aangebrachte aspecten ... In het leren kennen van de werkelijkheid zoeken we voor de drie vormen van input voorbeelden om ze daarna aan de hand van concepten min of meer vast te leggen. Zo krijgen we een drievoudige werkelijkheid: de zintuiglijke of de ervaringswerkelijkheid, de mentale of de bedachte werkelijkheid en de innerlijke belevingswerkelijkheid. In het leren kennen van deze drievoudige benadering van de werkelijkheid accapareert de 2de input de andere twee vormen waardoor er een dubbel misverstand ontstaat.

1. Misverstand 1

Elke ervaring is persoonsgebonden (input 1). Je kan de zintuiglijke ervaring niet objectief maken, tenzij je er woorden op plakt. Woorden zijn *conceptueel*. De zintuiglijke ervaring op zich (zonder woorden) is *perceptueel*. Zodra we erover spreken nemen we afstand van de ervaring zelf. Het spreken over een ervaring is niet de ervaring zelf. Hetzelfde geldt voor elke beleving. Ook je innerlijke sensatie (input 3) is persoonsgebonden, niet objectief te maken. Elke innerlijke sensatie is immers ook *perceptueel*, totdat iemand er met woorden over spreekt. Maar ook hier zijn de woorden niet de innerlijke sensatie zelf. Doordat de ervaring en de innerlijke beleving, die beide persoonlijk zijn, worden binnengetrokken in ons redeneren en daar dan blijken 'begrepen' te kunnen worden, geeft het ons het vals gevoel dat input 2 de andere twee inputs overvleugelt, alsof de woorden de ervaring en beleving kunnen vervangen. Wat natuurlijk niet het geval is. Het 'denken over de werkelijkheid' vervangt de werkelijkheid zelf niet³. Maar we kunnen niet anders – zo ook in dit essay – dan 'conceptueel' om te gaan met ervaringen en belevingen. Anders kunnen we er niet naar verwijzen. Maar laten we steeds voor ogen houden dat de woorden over de ervaring en over de beleving niet de ervaring of de beleving zijn. Zij kunnen hoogstens een herinnering eraan evoceren.

Zo is ook dit drieledige denkmodel, aan de hand van Bonaventura, volledig vanuit de 2de input bedacht. Dit denkmodel vervangt de werkelijkheid zelf niet.

2. Misverstand 2

Tevens bedriegen we ons als we denken dat die drievoudige benadering zich in afzonderlijke stukken aan ons presenteert. *We onderscheiden deze drie vormen van toegang tot de werkelijkheid, maar we scheiden ze niet*. Neen, de werkelijkheid is altijd één. Het zintuiglijke, het bedachte en het innerlijk beleefde presenteren zich altijd gelijktijdig. Terwijl we denken, zijn onze zintuigen er actief bij betrokken en worden we innerlijk beroerd⁴. Zo vergaat het ons ook als we innerlijk een sensatie hebben, dan spelen zintuiglijke impressies op hetzelfde moment mee en hebben we woorden klaar om – zij het stamelend – iets over die sensatie te zeggen.

De werkelijkheid is één. Een denkmodel analyseert en 'verknijpt' als het ware de werkelijkheid vanuit een verstandelijke benadering.

³ Een voorbeeld: iemand die het elektromagnetisme bestudeert en er heel wat conceptuele kennis over verworven heeft, kan met al zijn woorden niet het 'voelen' van statische ontlading oproepen en als hij de ervaring heeft, ontbreken de woorden om de ervaring te benoemen (tenzij door 'ai' te zeggen en de hand terug te trekken). Hoe groot die ontlading is, kan beschreven en berekend worden en alle kenmerken kunnen benoemd worden. Maar met heel die theorie over elektromagnetisme 'voel' je die statische elektriciteit niet.

⁴ Denk bv. aan het zien van bloed bij een accident: je ziet, je redeneert en innerlijk voel je je ongemakkelijk worden, alles tegelijkertijd.

De zintuiglijke [input 1] en de bedachte werkelijkheid [input 2]

Vooraleer de 3de toegang te beschrijven willen we hier toch eerst beknopt de eerste twee toegangen toelichten.

De zintuiglijke werkelijkheid. Al wat *buiten* het bewustzijn van de mens is, krijgt toegang tot de mens via de zintuigen⁵, zoals dit ook bij de niet-menselijke dieren gebeurt. Dat zijn ervaringen van het functioneren van de organen in ons lichaam en ervaringen extern aan ons lichaam. We vatten in dit essay beide ervaringen samen als 'externe' ervaringen (extern aan ons bewustzijn). Deze zintuiglijke werkelijkheid is perceptueel, wat wil zeggen dat kleuren, geuren, warmte, vormen, maagoprispingen, pijnscheuten ... zintuiglijk waargenomen worden, zonder dat daar al woorden voor beschikbaar (hoeven te) zijn. Deze zintuiglijk ervaarbare externe werkelijkheid gaat vooraf aan de woordvorming. Alle dieren ervaren dit onbewust en selecteren zintuiglijk wat voor hen belangrijk is. Ook wij, mensen, ontvangen dagelijks 'onbewust' miljoenen, zo niet miljarden, zintuiglijke prikkels waarvan we er een beperkte selectie bewust verwerken, want anders slaat ons brein tilt. Zonder taal, zonder concepten, zijn het enkel impressies: visuele, auditieve, olfactorische, nociceptische ... prikkels, waarop sensomotorische⁶ reacties volgen.

Als we woorden gebruiken voor wat zintuiglijk, bewust geselecteerd, waargenomen wordt (bv. dit is 'geel', dat is 'zoet', of 'rond', dit is een 'beuk', 'ijzer is magnetisch aantrekbaar' ...) dan zitten we al in de tweede toegang: de rationeel bedachte, conceptuele, werkelijkheid aan de hand van taal, redeneringen, fantasie, metaforen ...

De bedachte of mentale werkelijkheid. Alles wat de mens met zijn verstand zelf bedenkt ontstaat *in* het brein van de mens, binnen zijn rationeel denkvermogen. Denk hierbij aan wiskunde, grammatica, filosofieën, levensvisies, sprookjes, poëzie Wat we met ons verstand 'bedenken' leidt tot kennis, die doorgegeven kan worden via de taal en in cursussen, (hand)boeken, TED-talks Zo ontwikkelt de mens tal van denkmodellen, zoals de tabel van Mendeljev, de behoeftenpiramide van Maslow, de psychoanalyse, de relativiteitstheorie, kunstrichtingen, de wetten van Mendel, de comparatieve filosofie van Ulrich Libbrecht, alsook het denkmodel dat we nu in dit essay gebruiken. En die twee toegangen, de zintuiglijke en de verstandelijk bedachte, kunnen elkaar zowel oproepen als elkaar ook tegenspreken. Die tegenspraak ontdek je gemakkelijk in de wiskunde, bv. bij 'priemgetallen': je kan ze niet zintuiglijk ervaren, wel bedenken, om ze te gebruiken om moeilijk te kraken codes te ontwerpen. Priemgetallen bestaan dus tegelijk niét (zintuiglijk) en wél (als betekenisvol begrip). Zo sprak Freud ook van het 'Es', 'Über-ich', 'Ich': je kan deze 'dingen' niet met je zintuigen ervaren of ze via dissectie op het spoor komen, wel kan je via het interpreteren van gedrag een zekere werking van het 'Es' bv. bedenken en deze interpretaties inzetten om mensen psychiatrisch te helpen. Zo vergaat het ook met heel wat religieuze taal: je kan een 'Godsbeeld' bedenken en beweren dat 'God' bestaat, maar dit kan je op talloze wijzen wel bedenken: (de fantasie over) het godsbeeld bestaat, maar nog nooit heeft iemand 'God' zintuiglijk waargenomen: gezien, geroken, geproefd ... 'God', 'Allah', 'Brahman' ... het zijn slechts woorden, terwijl we niet echt weten wat de inhoud van deze woorden is: het zijn grote 'lege' begrippen, die we dan met 'fantasie' tot een 'bestaand' beeld omvormen.

⁵ We hebben meer zintuigen dan de vijf klassieke. Ze worden aangevuld met evenwichtszin, proprioceptie, interoceptie, nociceptie, thermoceptie. Maar er zijn ook zintuigen die de mens niet heeft: elektroceptie, magnetoceptie, echolocatie ... Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Zintuig>.

⁶ Sensomotorisch zijn o.a. bewegingen die vanuit zintuiglijke prikkel reflexmatig ontstaan. Zie bv. <https://jufbianca.nl/2013/02/het-belang-van-sensomotoriek/>. Zo zijn reflexen bv. sensomotorisch aangestuurd.

Enkel in de 'positieve wetenschappen' (ook wel 'exacte wetenschappen' genoemd) matcht de zintuiglijke werkelijkheid met de bedachte werkelijkheid en streeft men naar een een-een-relatie tussen het 'voorwerp' en de 'toegewezen naam', zodat iedereen begrijpt wat beweerd wordt: je ziet een kleur en we noemen ze allen bv. 'geel' of 'yellow'. We spreken over de regenboog die we zien en over de breking van het licht in de regendruppels zoals ook wit licht zich in verschillende golflengtes breekt als het door een prisma gestuurd wordt. We horen toonhoogtes en benoemen de tonen als 'do', 're', ... We geven elk spiertje, dat we concreet kunnen aanwijzen in een lichaam een geëigende naam ...

De zintuiglijke werkelijkheid is perceptueel, de bedachte werkelijkheid is vooral conceptueel. De derde benadering, de innerlijk beleefde werkelijkheid, - het zogenaamde 'schouwen van God' - is zoals de zintuiglijk ervaarbare werkelijkheid zuiver perceptueel. De innerlijk beleefde werkelijkheid is enkel 'innerlijk te voelen' als iets dat van 'elders' komt en dus ook 'extern' een bron heeft, maar toch niet als zintuiglijke impressies ervaren wordt. Zich op een moment beschaamd voelen bv., wordt wel veroorzaakt door zintuiglijke impressies (bv. hoongelach), maar het zich beschaamd voelen zelf is anders dan een zintuiglijke impressie en ook niet door de persoon zelf 'gefantaseerd of bedacht'. Want de mens naast mij is op hetzelfde moment niet noodzakelijk ook beschaamd, ook al ziet en hoort hij hetzelfde of denkt hij aan eenzelfde situatie. Zo is het ook met medelijden, met verliefdheid, met jaloezie, met opgewondenheid ... Het mag duidelijk zijn dat dit een derde, *woordeloze*, toegang is tot de werkelijkheid. Pas als we ook deze perceptuele benadering via taal binnentrekken in de conceptuele, dus bedachte werkelijkheid door beschrijvende of evocerende woorden te gebruiken, kunnen we er iets over zeggen.

Laten we in onze analyse deze derde benadering van nabij bekijken en ze nog als afzonderlijke toegang tot het kennen van de werkelijkheid analyseren. Wij doen dat natuurlijk met woorden, dat is vanuit de conceptuele, bedachte, werkelijkheid. Een sensatie kan je niet automatisch opwekken. Net als het zien van een 'gele' kleur of het proeven van een zure appel niet door woorden kan opgewekt worden. Daarvoor moet je 'iets geels' zien of in een zure appel bijten.

Zo vergaat het ons ook met de innerlijk beleefde werkelijkheid. Pas als je iets beleeft, voel je de innerlijke sensatie, zoals de wroeging nadat je onterecht kwetsende woorden tegen je beste vriend(in) zei waardoor je je urenlang dof in je hoofd voelde ... De woorden hierover kunnen enkel die innerlijke sensatie oproepen bij iemand als die ook al eens onfair kwetsend zijn vriend(in) aangesproken hebt en er ook toen een pijnlijke stilte is gevallen, waardoor ook hij urenlang met het voorval in zijn maag zat en niet tot helder denken kon komen. Je 'verstaat' de beschrijving van anderen als zij spreken over een analoge situatie in hun leven. Je verstaat hen als ze zeggen dat ze toen even niet meer wisten 'waarin en waaruit' of wat te doen om tot herstel te komen. Die woorden roepen bij jou de herinnering aan eenzelfde soort pijnlijke sensatie op, waardoor jij 'mee resoneert', door de herinnering opnieuw in die stemming van toen komt en je misschien terug tot tranen toe bewogen wordt.

De innerlijk beleefde werkelijkheid

Het zogenaamde 'schouwen van God'

Bonaventura spreekt van contemplatie of van het 'schouwen van God' als derde toegang tot de werkelijkheid. Hoe zouden wij dat vandaag kunnen begrijpen, met óns hedendaags mens- en wereldbeeld. Door het 'schouwen van God' een aparte toegang tot de werkelijkheid te noemen, geeft Bonaventura aan dat dit een andere benadering is dan die van de eerste input, via de zintuigen. Maar het 'schouwen van God' is ook geen fantasie, door het denken van de mens gefabriceerd. Ook al is

het 'spreken over God' conceptueel, met taal in een 'beeld' gevat, toch is hiermee een derde toegang tot de werkelijkheid onderscheiden. Zo is er volgens hem, en wij volgen Bonaventura hier, nog een andere – beleefbare – toegang tot '*iets* dat ons overstijgt, *iets* goddelijks', dat niet tot input 1 of tot input 2 teruggebracht kan worden. Mogen we dit 'schouwen van God' het 'innerlijk schouwen' noemen of 'innerlijk kijken'? Want het 'schouwen van God' is niet puur zintuiglijk, noch puur bedacht. Het is in jezelf 'naar binnen gaan', introspectie. Introspectie naar *iets* wat buiten mij in deze werkelijkheid mij 'aandoet', mij 'aangrijpt', mijn gevoeligheid beïnvloedt, *iets* wat mij uit mezelf wegtrekt. *iets* dat ons richt naar wat de mens overstijgt, *iets* dat ons wakker maakt voor wat de mens aangrijpt, *iets* dat de mens opent voor het *mysterie van de kosmos en het leven*. Opmerkelijk is dat dit 'passief' gebeurt. Zien, horen, proeven ... denken, fantaseren, verzen schrijven ... doen we 'actief'. Het bewust worden van de innerlijke sensatie gebeurt ook wel 'actief' door onszelf, maar het hebben van een innerlijk beleefde sensatie zelf is dat niet, het is een 'ontvangend', een 'passief' gebeuren. We 'produceren' dit niet door een of andere activiteit te doen. Nee, er overkomt ons individueel *iets*: een voorval, een beeld, een situatie, een lied of melodie, *iets* dat je raakt, beroert, ontroert, verrukt, vervoert. *iets* waar je bij stil staat, innerlijk beleeft en zo dat zich, door er bij stil te staan, tot een 'schouwen' in gedachten aan je opdringt. Het overkomt je. Je kan het niet zelf bewerkstelligen. *iets*, een zintuiglijke prikkel, een woord, een geluid, een geur, een overlijden, een geboorte, *iets* teder, *iets* verontwaardigends ... kan iemand triggeren waardoor een innerlijke sensatie zich opdringt, terwijl diezelfde prikkel anderen onberoerd laat.

Religiositeit als sensitief zijn voor wat het menselijk bestaan fundeert

Iedere mens wordt geboren met deze capaciteit, deze mogelijkheid, om geraakt te kunnen worden door *iets* dat binnen of buiten de persoon zelf, zich aan de persoon voordoet, waardoor innerlijk een toestand ontstaat van emotionele geladenheid, empathische betrokkenheid. Het is een sensitiviteit die we graag 'religiositeit'⁷ noemen. Het begrip 'religiositeit' wordt ons inziens in woordenboeken te beperkend begrepen als godsdienstigheid of godsvrucht, alsof enkel godsgelovigen religiositeit kennen, of religieuze belevingen kennen. In de moderne taalwetenschap wordt 'religio' afgeleid van een niet-overgeleverd Latijns werkwoord 'religere', met als betekenis: terugkeren, herstellen, het

⁷ In *Van Dale* wordt religiositeit godsdienstigheid of godsvrucht genoemd. Maar dit is een te enge, eenzijdige betekenisgeving – eenzijdig vanuit onze christelijke cultuur geïnterpreteerd. Zo zouden 'mensen die niet in een of andere God geloven' het vermogen dat religiositeit oproept, niet kennen, en als ze dan door een of ander gebeuren (een beetje) gelovig zouden worden, dan zouden ze plots wel het vermogen tot religiositeit hebben. Hoe kunnen ze – ongelovig zijnde – toch gevoelig zijn geweest voor de gelovige interpretatie van dat gebeuren. Trouwens, geven vandaag de dag in het gesecculariseerde westen veel mensen die zich niet herkennen in een godsdienst, in een religie, niet aan dat ook zij spiritueel aanspreekbaar zijn of gevoelig zijn. Daarom herijken we in dit essay het begrip religiositeit. Religiositeit heeft met 'prikkelbaarheid' of sensitiviteit te maken, een vorm van getriggerd worden, met aantrekbaarheid door wat niet tot mijn ego hoort. Deze sensitiviteit kan geoefend worden en zo zijn er mensen die hoog-sensitief zijn, terwijl anderen eerder neigen naar een soort van onderkoeling, van 'nuchtere berekening'. Twee richtingen waarin mensen door hun erfelijkheid én opvoeding wakker of dof voor gemaakt kunnen worden. Het is vergelijkbaar met muzikaliteit, met creativiteit, met communicativiteit, met genialiteit ... vaardigheden die initieel in elke mens bij de conceptie meegegeven zijn en daarna gestimuleerd kunnen worden of verwaarloosd.

Zo linken wij met de ginkgogroep het woord religiositeit niet aan de klassieke betekenis van religie als verbinden (religare), maar volgen we de betekenisgeving die we bij Prof. De Ley aantreffen: de moderne taalwetenschap leidt 'religio' af van een niet overgeleverd werkwoord 'religere', dat zoiets als 'verplichten' moet hebben betekend. We vullen de begrippen religie en religiositeit in met de uitdrukking 'fundament van het bestaan', in de betekenis van 'harmonie tussen ego-gerichtheid en alter-gerichtheid'. De mens is maar echt mens in de zorg voor zichzelf én tegelijk de zorg voor anderen: zowel baatzucht als betrokkenheid voor, met en door anderen. Wie daar een gezond evenwicht in vindt, treft daarin het 'fundament van het bestaan'. Verwondert het dat alle religies daaraan aandacht geven? Ons niet! Ook elk vrijwilligerswerk gaat van die dubbele dynamiek uit. Zelfs alle democratische politieke partijen zoeken een evenwicht tussen de 'zorg voor het individu' en de 'inzet voor (een deel van) de samenleving'. Iedere mens is o.i. enigermate innerlijk sensitief, in de zin van 'religieus gevoelig'. Zie verder: www.ginkgogroep.be/teksten/hulpdocumenten/.

herstel met de band met God. Het woord 'God', uit de godsdienstige context gelicht, vervangen wij door *het mysterie van het leven*, dat wat ons menselijk bestaan fundeert of grondt, dat wat het menselijk bestaan echt-menselijk maakt. Iedereen die openstaat voor deze 'gronding' van zijn bestaan, in welke verwoording ook, is 'religieus'. Wij gaan ervan uit dat elke mens, gelovig of ongelovig, zoekt naar deze 'gronding', datgene wat *au fond* zijn leven zin en betekenis geeft.

Maar wij, westerse gesecculariseerde mensen, zijn sinds de Verlichting en in verhevigd tempo sinds de laatste 50 jaar deze sensitiviteit als minder belangrijk of zelfs onbelangrijk gaan beschouwen. Rationeel functioneren daarentegen werd het topvermogen van de (westerse) mens, met klemtoon op berekening, op 'meten is weten', op positivisme en sciëntisme, op maakbaarheid en beheersbaarheid van de wereld, op herhaalbare objectieve proefnemingen, op consistentie, met uitsluitend nog toetsbare binnenwereldse verklaringen, op zelfbeschikking, op altruïsme dat zich beperkte tot hoogstens 'effectief altruïsme'⁸ ... waardoor religie, opoffering, empathie, innerlijkheid, mededogen, emotionaliteit, intuïtie, fraterniteit, verwondering, kleine goedheid, gemeenschapszin ... omwille van hun onnuttigheid, hun inefficiënte energiebesteding, hun onwetenschappelijkheid ... een kwalijke reputatie kregen, aan de kant werden geschoven, iets voor watjes. Maar onze 'condition humaine' confronteert ons hiermee en velen voelen aan dat we met deze levensvisie tegen de muur lopen. Velen voelen dat ze gemankeerde mensen geworden zijn. Want er moet toch *iets* zijn. *Iets* dat zinaanreikend of zinvindend is, want met die rationele benadering van de werkelijkheid verzanden we in een gevoel van absurditeit en existentieel gemis. En dat terwijl mensen 'voelen' (innerlijk) dat er méér moet zijn. *Iets*, 'iets tussen hemel en aarde'. *Iets* ...

Wat is dat *iets/iets*?

De christelijke godsdiensten hebben grote weerstand tegen dat 'nietszeggende' *iets*. Dat *iets* is in hun ogen inhoudelijk minimalistisch als je het afzet tegen hun invulling (2de input) van wat hun 'God'(sbeeld) is. Is dat *iets* wel 'iets', of is het niet veeleer niets. En dus kan het 'alles' zijn, een onbestemd en minderwaardig residu van de New Age-beweging aan het einde van de 20ste eeuw. Een vaag woord waarmee je alle kanten op kan. Het wordt er afgedaan met het label 'ietsisme'⁹, waarbij door het suffix 'isme' het begrip negatief wordt geconnoteerd. Maar is de invulling van het woord 'God'(sbeeld) dan niet vaag? Is ook dit woord niet een groot leeg begrip, ingevuld door veelzijdige en tegensprekelijke interpretaties van 'oude' teksten, die met theologisch gespeculeer gebetonneerd worden (werden).

Ook in niet-religieuze kringen wordt dit '*iets*' wel eens smalend bejegend (bv. in een sketch: "Iets, dank u voor deze maaltijd"). Maar zowel deze godsdienstige als de niet-godsdienstig-religieuze alsook de

⁸ Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Effectief_altru%C3%AFsme en <https://maartenboudry.be/2016/11/bezint-eer-ge-doneert-liefdadigheid.html>

⁹ Wikipedia omschrijft ietsisme als: "Ietsisme is de naam voor een geloof in een onbepaalde metafysische kracht. Ietsisme is een algemene term voor uiteenlopende overtuigingen waarbij mensen "aannemen" dat er 'iets' is 'tussen hemel en aarde', zonder een welbepaalde religie aan te hangen. We vullen aan: dat er 'iets moet zijn na de dood'. Op de Thomaswebsite van de KU Leuven lezen we o.a. (<https://www.kuleuven.be/thomas/page/ietsisme/>): Wellicht zijn noch een te vlugge omhelzing noch een botte afwijzing aangewezen wanneer men zich waagt aan een theologische reflectie over dit fenomeen. Het ietsisme is immers een niet te veronachtzamen karakteristiek van de actuele West-Europese religieuze situatie. Het is de uiting van een tendens in onze hedendaagse context die de manier waarop mensen – inclusief christenen – vandaag de dag kijken naar religie en religiositeit grondig heeft veranderd. Want het ietsisme houdt geen halt aan de deuren van de kerk, maar beïnvloedt ook rechtstreeks de wijze waarop christenen hun eigen geloof beleven en duiden. (...) Het verlaten of zelfs deconstrueren van de specifiek christelijke geloofsinhouden, rituelen en praktijken is niet alleen zichtbaar bij diegenen die het christendom verlaten hebben, maar manifesteert zich ondertussen ook binnen de christelijke kerken zelf. (...) De beelden van adem, kracht, geest, stuwkracht, prikkel en inspiratie wijzen ons op het feit dat God bij voorkeur gezien wordt als een niet-persoonlijke goddelijke kracht en energie. [Het artikel op de Thomaswebsite geeft de geïnteresseerde lezer hierbij een breder perspectief.] Geraadpleegd op 01/05/2023.

niet-religieuze benaderingen reduceren dan, elk in hun eigen kleur, dat *iets* tot enkel een gedachtespinsel van de tweede input, waarbij je alles mag/kan fantaseren en zodoende inhoudsloos afdoen als 'vijf keer niets'. Maar met Bonaventura in ons achterhoofd moeten we dat *iets* binnen de derde benadering zijn juiste plaats geven: als een onmiskenbaar maar ook ondoorgrondelijk aanvoelen, waaraan je deelachtig bent en dat het leven een spirituele dimensie kan geven.

Wij willen in dit essay aan dat *derde-input-iets* een positieve duiding geven en de spirituele dimensie laten oplichten. Dat mensen voor het 'gegrepen worden door iets' open (kunnen) staan is immens belangrijk. Ieders zoektocht naar zingeving en betekenis, ieders zinvinding wordt immers door dat *derde-input-iets* gevoed. Daarbij is niet een of andere levensvisie geprivilegieerd om bij uitstek zingevend te zijn. Een op zich 'nietszeggend' *iets*, als 'neutraal' woord, kan ons helpen paradigmavrij enkele ideeën aan te reiken. We doen dit dus los van enige vorm van theologiseren vanuit gelijk welke godsdienst, dus los van een vooraf ingenomen 2de *input-Invulling*. We willen hierbij wel beroep doen op de herijkte betekenis van religiositeit die in elke mens, en wie weet ook in bepaalde hogere diersoorten, ingeboren is als sensitiviteit. Het is de gevoeligheid om in het leven mèèr te zien dan de eigen persoon, het ego, de eigen baatzucht. Het is met andere woorden: het open staan naar buiten toe ... Zouden er mensen zijn die zeggen hiervoor ongevoelig te zijn? Mensen die zeggen voldoende te hebben louter aan zichzelf, die beweren nog nooit het gevoel te hebben gehad dat zij niet zelf voor 100% het eigen leven beheersen ...? Mensen zonder enige empathie voor de natuur of andere wezens, zonder enige betrokkenheid op iets of iemand buiten het eigen persootje¹⁰ ...?

Als iemand voor de eerste keren een bepaalde sensatie beleeft, heeft hij er wellicht geen woorden voor, wat trouwens een kenmerk is van deze derde input. Men beleeft 'iets' en heeft er enkel dat woord voor: *iets*. Het is een perceptuele (niet-conceptuele) beleving. Je zit bv. met iets in je maag of iets onbestemds houdt je bezig, waardoor je zegt 'er is iets'; 'iets gaat mij niet af'; 'ik heb momenteel mijn leven niet helemaal in de hand'; 'het overkomt me en ik weet niet waarin en waaruit'; 'ik heb het gevoel dat niemand anders kan voelen wat ik nu voel ...'. Zonder woorden is er dan toch nog één woord dat bruikbaar lijkt: '*iets*'. Net zo is bij iets grandioos vervullends of aangenaams: ook dan is *iets* een nietszeggend woord, dat voor (bijna) alle sensaties gebruikt kan worden.

Laten we de primitieve mens voor ogen nemen (vanaf zo'n 300.000 tot 160.000 jaar geleden, toen de zelfbewuste *homo sapiens sapiens*¹¹ ontstaan is). Hoe moet die mens al die voor hem (nog) niet-verklaarbare natuurverschijnselen benoemen? *Iets*, is het enige woord dat zijn verbijstering, zijn verwondering, zijn angst, zijn onmacht, zijn herademen, zijn dankbaarheid ... en al die andere 'gratuite' sensaties in een leeg 'concept' kan vatten, waarmee al die sensaties toch 'genoemd' kunnen worden. Vervolgens, en dat kan honderden tot duizenden jaren tijd gevergd hebben, krijgt die veelheid aan sensaties menselijke expressies in rituelen, in tekeningen ... en uiteindelijk in nuancerende en vaak bezwerende woorden. Maar als dit gebeurt, dan worden die veelheid aan innerlijke belevingen binnen getrokken in de 'bedachte of bedenkbare' werkelijkheid (= 2^{de} input). Met 'kennis' van onze leefwereld leren we ons verhouden tot die wereld en het onvoorspelbare dat ons in die wereld kan overkomen of overrompelen.

¹⁰ Of misschien bestaan er mensen, zoals bv. psychopaten, die dit inlevingsvermogen missen. Zie uitgebreid de kenmerken van psychopathie en sociopathie: <https://www.bedrock.nl/herken-een-psychopaat/>, <https://hulpgids.nl/informatie/ziektebeelden/persoonlijkheidsstoornissen/cluster-b/antisociale-persoonlijkheidsstoornis> – Soms wordt ook narcisme als kenmerk vermeld, zoals in: <https://www.menshealth.com/nl/psyche/a28633157/7-tekenen-psychopaat/#:~:text=Narcisme%20is%20een%20van%20de,is%20het%20sneller%20een%20psychopaat>. Beide referenties werden geraadpleegd op 02/05/2023.

¹¹ Zie bv. <https://www.youtube.com/watch?v=ehV-MmuVVMU&t=80s>

Je kan ook het jonge kind in deze redenering opvoeren. In de eerste levensjaren is alles onbekend: ofwel niet te vertrouwen ofwel na te jagen: last en/of lust. En vaak weten kinderen er alleen op te reageren door hartverscheurend te wenen of enthousiast te kraaien. Heel hun jonge peuterjaren worden bepaald door al die 'ietsen' waarmee het kind moet leren omgaan, waarmee het uitgedaagd wordt en waarmee het 'vertrouwd' moet worden. *Iets* is voor het jonge kind nu eens aanlokkelijk, dan weer te vermijden. En soms gaan die twee zelfs samen. Zo wordt een innerlijke spanning opgebouwd ... die pas op latere leeftijd stilaan, maar nooit helemaal, beheersbaar wordt door er woorden op te plakken. Woorden geven een bezwerend effect. En wat voor die jonge peuter geldt, geldt eigenlijk voor iedereen een leven lang: al wat nieuw is trekt ons aan en is behoedzaam ook te vermijden¹².

Dit *iets* is het basisgevoel, een oergevoel. Niet iets dat zomaar als onzinnig kan worden weggezet. Neen, integendeel, het is het vertrekpunt van onze religiositeit, de sensitiviteit voor wat van buitenaf op ons afkomt, dat ons beïnvloedt, dat ons aantrekt en afstoot. En pas later, veel later in de geschiedenis zijn daaruit godsdiensten en religies ontstaan die de mens 'gewapend' hebben om ermee om te gaan, in magische bezweringsrituelen, in offerritussen, in smee- en dankgebeden De godsdiensten werden 2de input-verwerkingen van dat oergevoel. En dat zeggen we niet als een afkeuring. Neen, rituelen zijn pogingen om gevoelens van ontroering en van huivering in de greep te krijgen. Maar als je iets in de greep krijgt en het wil begrijpen, kan je de connectie met het oergevoel verliezen, met dat o zo belangrijke '*iets*'-gevoel dat óns omvat en óns aangrijpt. Niet omgekeerd: dat wij 'actief' grijpen om te begrijpen, maar iets dat ons grijpt, dat we 'passief' ondergaan en daardoor door ons moeilijk ten volle in woorden weergegeven kan worden.

Een intermezzo

Mystici zijn hiervoor bijzonder gevoelig geweest en gebleven¹³. Zij hanteren woorden die ons een 'diepte' aanzeggen (3de input) terwijl we ze niet echt begrijpen (2de input). Van Ulrich Libbrecht krijgen we een handreiking om het effect op anderen te *begrijpen* als we die diepe belevingen proberen ter sprake te brengen. Begrijpen doen we via de toegang van het denken (2de input). Deze 'kennis' wordt 'gnosis' genoemd: kennis van het hart, diepere *geheime* kennis. Libbrecht geeft aan dat in het Nederlands het woord geheim op een dubbele wijze kan begrepen worden: als 'geheim' en als 'ge-heim'. Wat bedoelt hij hiermee? Als iemand woordrijk is en zijn innerlijke beleving in poëzie, in metaforische, zelfs synesthetisch, taal kan vertolken, dan kunnen anderen daar *kennis* van nemen. Maar zo zijn er twee groepen van mensen. Enerzijds zijn er mensen die diezelfde innerlijke beleving, dat geraakt zijn, die ontroering, die extase ... ook al eens op een vergelijkbare wijze hebben meegemaakt. Anderzijds zijn er mensen die dit niet zelf op een of andere analoge manier hebben meegemaakt. Voor die laatste groep zijn die woorden 'on'-begrijpelijk, niets-zeggend, een soort blabla, betekenisloos, niet herkenbaar, niet plaatsbaar, niet

¹² Hier kunnen we naar Rudolf Otto verwijzen in zijn studie over het 'numineuze', of het 'heilige', dat hij in kaart wilde brengen zonder naar een specifieke godsdienst te verwijzen. *Numen* is de Latijnse naam voor 'spirituele kracht' of 'voelbare heilige aanwezigheid'. Het numineuze is een transcendente gevoelservaring, een kortdurende overrompelende ervaring van een kracht, die tegelijkertijd vrees en fascinatie opwekt. Zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Numen>, geraadpleegd op 01/05/2023.

¹³ Talloze woorden zijn door hen naar voren geschoven: '*Ongrond*' (Erik van Ruysbeek), '*De leegte van het niet-weten*' – 'Een niet-weten, alle weten overstijgend' (Johannes van het Kruis), '*Beeldloze grond*' (Jan van Ruusbroec), 'Alle dinghe sijn mi te inghe, ic ben so wijt' (Hadewych); '*Gelatenheid* (het lege gemoed) – '*Over God wil ik zwijgen*' – '*Innerlijke stilte*' – '*Het niet-kennende kennen*' (Meister Eckhart), '*Een wolk van niet weten*' (anoniem 14de eeuw) ...

Al deze 'omschrijvingen' zeggen telkens dat de derde input niet conceptueel te kennen is. Ook wij maken in het Nederlands een onderscheid tussen 'kennen' (ik ken mijn les, ik heb goed gestudeerd > 'kennis' die in de (school)boeken staat) en 'Kennen' (ik ken het, ik heb het zelf beleefd > 'niet te kennen door studie, maar enkel door *iets* zelf beleefd te hebben en er innerlijk een blijvende 'herinnering' aan te hebben).

toevoegbaar als 'redelijke' kennis. Voor hen blijft het gebeuren als een geheim, onkenbaar, ontoegankelijk. Libbrecht maakt voor de andere groep een schrijftruc door het woord 'geheim' te schrijven als 'ge-heim', een truc die enkel in het Nederlands (en het Duits) werkt. Het woorddeel 'heim' kennen we in het Nederlands ook in 'heimwee', 'heimat', 'heem', 'heemkundige kring'. De betekenis is dan zoals in het Engelse 'home' (niet 'house'): dus 'thuis'. Ergens in thuis zijn wil zeggen dat je in de beleving 'woont'. De groep mensen die een analoog gebeuren hebben meegemaakt 'wonen' in die sensatie, ze zijn erin thuis. En doordat zij in een analoge beleving 'wonen', komen zij in een 'stemming'. Anders gezegd: hun vroegere beleving 'resoneert' met de vertolking die men over de eigen beleving doet, wat leidt tot een herbeleving¹⁴.

Vergelijk deze dubbele benadering als de beschrijving van een bevalling. Een jong meisje 'weet' niet wat dat gebeuren met haar zal doen. Ook een man 'weet' niet wat het met een vrouw doet tijdens de bevalling. Zij kunnen er als buitenstaanders enkel over lezen of horen spreken zonder ten volle te beseffen wat bevallen is, bv. dat het een gebeuren van ondraaglijke pijn kan zijn en tegelijk het meest vreugdevolle (zeggen moeders). Maar daarmee hebben ze geen notie van de sensatie die het hele lichaam van de vrouw op dat moment beheerst: het is voor hen als een *geheim*, in de onmogelijkheid om met anderen meelevend te kunnen spreken. Maar vrouwen die zelf bevallen zijn, kunnen de sensaties bij de geboorte van hun kind door de woorden van anderen herbeleven. Zij kunnen over het bevallen tot in detail jaren later nog vertellen. Voor deze laatsten zijn de woorden *ge-heim*, in zichzelf gekend, als een beleving waarin ze thuis zijn.¹⁵

Die derde input: *iets*

Het gevoel dat er 'iets' is, dat niet alles in de eigen greep is, dat dingen ons overkomen – zowel de positieve als de negatieve gebeurtenissen. Die sensatie, dat innerlijk besef, willen mensen uiteindelijk ook verwoorden. En zo ontstaan dan referentiekaders, die kunnen uitgroeien tot godsdiensten, tot religies, tot levensbeschouwingen ... En het *lijkt* dan dat dat *iets*-gevoel 'gekend' is, maar dit kennen situeert zich dan vaak als 2de input-kennis, bij sommigen zelfs uitsluitend als 2de input-kennis.

Zo komen woorden naar voren voor dat *iets*. Een eerste woord dat in het Westen zodoende onze aandacht krijgt is dan 'hemel'. Alles wat de mensen destijds niet konden verklaren en waarover ze verwonderd waren, werd aangevoeld als komend van buiten onszelf, van 'daarboven', uit de 'hemel'. In het Proto-Indo-Europees komen vervolgens de termen 'deus'¹⁶ en 'god' naar voren, met tal van

¹⁴ Stel je een zelfhulpgroep voor, bv. ouders van een doodgereden kind. Zij komen regelmatig samen. En telkens als een nieuw lid het verhaal doet over de dood van zijn/haar kind, komt bij ieder lid de eigen beleving in hevigheid terug. Elk lid van die zelfhulpgroep 'kent' van binnenuit wat het is te moeten leven als vader of moeder van een doodgereden kind. Elk lid 'woont' in dat gebeuren. Een leven lang.

¹⁵ Als het gaat over de 3de input, in de lijn van Bonaventura, wordt wel eens het begrip 'gnosis' gebruikt: de taal om het 'iets' te benoemen. Gnosis is een begrip dat in kerkelijke kringen negatief wordt behandeld. Gnosis wordt wel eens bestempeld als 'verderfelijk', 'satanisch' en 'occult' of als 'gothic' voorgesteld, terwijl het begrip niets te maken heeft met geheimdoenerij of verdachte subculturen. Gnosis heeft te maken met 'geheime kennis', als een diepere kennis van religiositeit, en dat in de zin zoals hierboven door Libbrecht geschetst is: geheim voor wie een beleving niet gehad heeft en tegelijk 'ge-heim', woonst, voor wie een vergelijkbare beleving wel gehad heeft. 'Gnosis' is dus een te koesteren begrip, omwille van die dubbelheid op eenzelfde moment, afhankelijk of je al dan niet vertrouwd bent met de 3de input om in de werkelijkheid te staan. Libbrecht roept daarom op dat wij allen sensitief worden en openstaan voor het Mysterie, zodat we erin kunnen leven als ons 'heim', als onze woonst, zonder tot een of andere groep te moeten behoren, zonder een aantal geloofsstellingen te moeten aanvaarden.

¹⁶ Van het Proto-Indo-Europese *deywós ("god/dat wat tot het hemelse behoort"), een vrddhi-derivaat van *dyew- ("lucht, hemel"), vandaar ook het Latijnse diēs, en het eerste deel van lu-ppiter. Zie: <https://nl.wiktionary.org/wiki/deus>, geraadpleegd op 01/05/2023.

In etymologisch opzicht zijn het woord *god* en woorden met gemeenschappelijke oorsprong in andere talen (in geschreven vorm identiek aan het Engels, *Gott* in het Duits enz. in andere Germaanse talen) naar alle waarschijnlijkheid terug te voeren

betoverende verhalen en mythen, met het grote gevaar dat de link met de 3de input wegvalt. Zodra die innerlijke sensatie, benoemd met 2de input-woorden, los van de beleving komt te staan, ontstaan er denksystemen, ontstaan er theorieën, dogma's, geloofsstellingen en de neiging om de woorden tot bloedeloze 'waarheid' te verheffen ...

De omkering die dan gebeurt is dat de woorden het belangrijkste zijn, vergetend dat het in feite de beleving van het gegrepen worden is waar het écht over gaat. Dit is wat er meestal in godsdiensten gebeurt, terwijl de 'buitenbeentjes', de mystici, er telkens weer op wijzen dat de woorden er niet toe doen. Maar zij, de mystici, worden door de vertegenwoordigers van de godsdiensten, de beheerders van de 'waarheid', verguisd.

Vandaag willen we terug aanknopen bij de innerlijke beleving. De e-motie. Het uit jezelf getrokken worden en bewogen worden omdat je door 'iets' uit jezelf getrokken wordt. De terugkering van de 2de input naar de 3de input, zoals Bonaventura aanwijst, krijgt vandaag de dag opnieuw zijn hoognodige aandacht. En dat is wellicht de kern van de beweringen die hedendaagse lectuur over religie wil beklemtonen: religie zonder religie; religie zonder God; atheïstische spiritualiteit; mystiek zonder God; het religieuze bevrijd van religie; het religieuze na de religie; natuurlijke religie; religiositeit zonder geloof ... Religie blijft ook vandaag nog cruciaal, maar dan 'religie' verstaan als de belevingsruimte van '???' (= *iets*), waarbij de beleving belangrijker is dan de woorden om de beleving te beschrijven of op te roepen¹⁷.

Vandaag komen op deze manier ook wetenschap en 'openheid voor het *iets*' samen, als elkaar aanvullende benaderingen van de werkelijkheid. En elke discipline benoemt de 'openheid voor het *iets*' vanuit zijn eigen jargon. Kosmologen en fysici getuigen dat ze in verwondering staan voor de intelligibiliteit en de werking van de natuur en het ontzag dat zij ervaren in hun studie van de kosmos. Zij spreken daarom van *Kosmos* en *Energie*. Biologen verwonderen zich over het leven, en in het bespreken van evolutie spreken ze van *Evolutie* en van *Leven*. Net als psychologen het bewustzijn bestuderen en verwonderd staan dat *iets* breder en groter, *iets* attractiever is en ze noemen het *Bewustzijn*. Kunstenaars putten hun creativiteit in een zelfde beweging uit *Creativiteit*. Geloofsmensen spreken op deze manier ook van *God* of *Geest*, onpersoonlijk als Attractor of persoonlijk als ware God een Persoon. Het *iets* is een ons grijpend en onkenbaar, ondoorgrondelijk, maar beleefbaar mysterie en voor wie er sensitief voor open staat is het een *Mysterie*. De werkelijkheid kan ook beleefd worden als een *Werkelijkheid*. Kosmos, Evolutie, Kracht, Liefde, Creativiteit, God ... zijn vervangwoorden, aspecten van de *Werkelijkheid* om het *iets* aan te wijzen. Een plurale benadering die vandaag de dag meer en meer ingang vindt.

Besluit

In dit essay wilden we nagaan hoe de mens de werkelijkheid leert kennen. Aan de hand van een analyse van drie invalshoeken hebben we aandacht gegeven aan de zintuiglijke werkelijkheid, de

op een Indo-Europese wortel **ghu-tó* (= het aangeroepene). Ook wordt het wel in verband gebracht met een werkwoord dat gieten of offeren betekende. Zie: [https://nl.wikipedia.org/wiki/God_\(algemeen\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/God_(algemeen)), geraadpleegd op 01/05/2023.

¹⁷ Hier schuilt een groot gevaar. Namelijk dat men belevingen van allerlei slag hoogschat en ze niet voldoende kritisch onderzoekt. Onze belevingen kunnen inbeelding zijn of zelfbegoocheling of verward. Ze kunnen 'vals' zijn ten gevolge van middelenmisbruik, ten gevolge van waangedachten, ten gevolge van sektarische beïnvloeding. Daarom is het nodig dat de 2de toegang, de kritische reflectie, en de intersubjectieve toetsing en zelfs grondige wetenschappelijke analyse toegelaten wordt. De studie wereldwijd over 'gnosis' moet altijd mogelijk blijven, steeds met aandacht voor de innerlijke beleving zelf, die niet zomaar van tafel geveegd mag worden.

mentale werkelijkheid en de innerlijk beleefde werkelijkheid. Vooral die innerlijk beleefde werkelijkheid, die we leren 'kennen' doordat een beeld, een gebeurtenis, een getuigenis ... ons aangrijpt. *Iets* overkomt ons dan. Wat dat *iets* is, kunnen we via ons denken in woorden proberen vatten. Zo kunnen we erover communiceren. Zolang we maar de woorden niet in de plaats zetten van de beleving waar ze over gaan.

Vanuit een herijking van het begrip *religiositeit* hebben we willen aangeven dat het mogelijk is dat ook niet-gelovige mensen open kunnen staan voor een werkelijkheid die we *Werkelijkheid* kunnen noemen. In verwondering ontvankelijk zijn voor deze belevingen en soms zelfs aanvoelen dat men overrompeld wordt door *iets*, is geen particulier domein van een of andere godsdienst of religie. Vandaar dat ook atheïsten religieuze ervaringen kunnen opdoen, gevoelig zoals ook zij als mens zijn voor wat hen van buitenaf kan raken en ontroeren. En elke mens geeft vanuit zijn context woorden aan die belevingen.

Laten we, ieder in zijn context, van deze Werkelijkheid ons 'heim' maken. De woorden op zich doen er niet echt toe, maar iedereen kan het '*iets*' ervaren. Er ruimte aan geven en er zich thuis in voelen. En dààr gaat het om.

Wie zich hierin enigszins herkent, weet van binnen uit wat Bonaventura bedoelde met het 'schouwen van God'.

